

Аўтабіяграфія Браніслава Адамавіча Тарашкевіча. 1933 г.

(Фрагменты)

Браніслаў Тарашкевіч (1892-1938) увайшоў у беларускую гісторыю як грамадскі і палітычны дзеяч, публіцыст, мовазнаўца і перакладчык. Ён стаяў у вытокаў адраджэння Беларускай сацыялістычнай Грамады ў 1917 г., у 1918 г. выдаў Беларускаю граматыку для школ, якая ўпершыню вызначыла правапісныя і граматычныя нормы сучаснай беларускай мовы. Напачатку 20-х гг. кіраваў Беларускам пасольскім клубам, а ў 1925 г. быў сярод заснавальнікаў Беларускай сялянска-работніцкай грамады. Сядзеў у польскіх і савецкіх турмах і быў растрэляны як “вораг народа” ў лістападзе 1938 г.

Б. Тарашкевіч (1892-1938).
Фотаздымак. 1925 г.

Зрэшты, асноўныя вехі біяграфіі Б.А.Тарашкевіча добра вядомыя. А вось ягоны ўдзел у руху вольных муляраў, сяброўства ў масонскім братэрстве ў 20-ыя гг. доўгі час заставаліся таямніцай. Між тым Б.Тарашкевіч ужо ў 1933 г. прызнаў “масонскі эпизод” свайго жыцця на старонках аўтабіяграфіі, напісанай па прапанове супрацоўнікаў АДПУ СССР. Карыстацца гэтай крыніцай трэба з пэўнай асцярожнасцю. У момант яе напісання многія сябры і паплечнікі Б.Тарашкевіча былі асуджаныя на смерць па справе г.зв. “Беларускага нацыянальнага цэнтру” як “ворагі народу”. Безумоўна, усё гэта паўплывала на беларускага дзеяча. Можна цалкам пагадзіцца з Анатэлем Валахановічам і Уладзімірам Міхнюком, якія ў кароткім каментары да публікацыі аўтабіяграфіі на старонках *Спадчыны* адзначылі, што “выказванні і ацэнкі былога лідэра Грамады абумоўленыя той задушлівай маральна-псіхалагічнай і ідэйна-палітычнай атмасферай <...> у якой ён апынуўся”.

Апошнія цалкам датычыць “масонскага сюжэту”. У прыватнасці, звяртае ўвагу тое, што Б.Тарашкевіч значна больш распавёў пра працы варшаўскай ложы “Праўда”, у якую ўваходзіў напачатку свайго вольнамулярскага шляху, чым пра віленскую ложу, з якой быў звязаны больш часу. Ён нават не згадаў яе назву. Між тым, паводле інфармацыі польскага гісторыка Людвіка Хаса, Б.Тарашкевіч быў сябрам ложы “Тамаш Зан”, якая належала да “Вялікай Нацыянальнай ложы Польшчы”. Той жа аўтар сцвярджае, што беларускі палітык пакінуў масонства ў 1925 г.²

Тым не менш пры зразумелым крытычным стаўленні да тэксту аўтабіяграфіі як гістарычнага дакументу, яна ўсё ж часткова перадае ідэйную атмасферу, якая панавала на паседжаннях масонаў і палітычную арыентацыю многіх варшаўскіх і віленскіх братоў.

Фрагменты аўтабіяграфіі Б.Тарашкевіча друкуюцца паводле публікацыі часопіса *Спадчына* (1996. – № 4. – С. 96-132), падрыхтаванай А.Валахановічам і У.Міхнюком.

¹ Валахановіч А., Міхнюк У. Сповідзь у надзеі застацца жывым // *Спадчына*. – 1996. – № 4. – С. 95.

² Hass L. *Wolnomularze polscy w kraju i na świecie. 1821-1999. Słownik biograficzny*. – Warszawa, 1999. – S. 498.

Аўтабіяграфія Браніслава Адамавіча Тарашкевіча

Чл. КПП (КПЗБ) з 1925 г.

<...> Да гэнага часу (восень 1920 г. – А. С.) адносіцца і прыняццё мяне ў масонскую лёжу “Праўда” ў Варшаве.

Рыхтаваў мяне да масонства мой стары знаёмец з Пецярбургу інжынер Зябіцкі. У мінуласьці ён меў дачыненне да работніцкага рэвалюцыйнага руху і нават валодаў сацыял-дэмакратычным выдавецтвам, а польскімі справамі стаў цікавіцца толькі з часу вайны й рэвалюцыі. У 1917 г. спачуваў большэвіцкай рэвалюцыі, але ў значнай ступені з меркаваньняў нацыянальнага характару. У Польшчы некаторы час быў дырэктарам гаспадарчага дэпартаменту ў Міністэрстве замежных справаў, але ўжо ў 1920 годзе адтуль пайшоў і працаваў па сваёй спэцыяльнасці, займаючыся адгэнуль палітыкай толькі ў масонскім “брацтве”. А гаварыў ён мне гэтакія словы. Ён, маўляў, належыць да людзей, каторыя спачуваюць беларускаму руху, сам нават родам з Беларусі (Інфлянты). Рыскі трактат робіць палажэньне трагічным. Але не трэба маркоціцца, таму што магчыма, што якраз падзел Беларусі стане паваротным пунктам яе адраджэньня: наступіць спадушаньне паміж абодвума бакамі граніцы, урады будуць старацца беларускае пытаньне выкарыстаць адзін супраць другога. Ён і ягоныя палітычныя прыяцелі належыць да тых, якія хацелі б судзіць стварэньню беларускага П’емонту на занятай Польшчаю тэрыторыі. Але для гэтага канечна ўзаемнае разуменьне і давер людзей сумленных, адданных справе і ўплывовых, без нацыянальных і рэлігійных забабонаў. Ён лічыць мяне чалавекам, дастойным поўнага даверу, і хацеў бы ўвесці мяне ў кола людзей, блізкае знаёмства з каторымі для мяне будзе ва ўсім карысным.

Тут даў для азнаямленьня статут “Вялікай лёжы”. Гэтакія статуты ведамыя з друкаванай літаратуры, якая адносіцца да масонства. Туманная містыка з “вялікім будаўніком сьвету” заместа бога. Ані слова аб палітыцы, затое многа аб розных грамадзкіх, сямейных і спэцыяльна “брацкіх добрых дзеях”.

Па малым часе пасьле гэтага я быў прыняты ў “брацтва” на ўрачыстым паседжаньні (калі не багаслужбе) у галоўнай “сьвятыні” ў Варшаве (вул. Злота). Сьпяраша ў аддзельным пакойчыку вы запаўняеце біяграфічную анкету, затым вам завязваюць вочы і ўводзяць у храм. Над галавою ляска зброі, урачыстым голасам падаюцца словы прысягі: сумленна жыць, захоўваць тайны, памагаць братом. За незахоўваньне тайны – праклён. Увогуле столькі ўрачыстасьці й жуды, што чалавеку з самым малым пачуцьцём гумару трудна ўтрымацца ад сьмеху. Але, калі мне зьянілі павязку, я з пэўным здзіўленьнем убачыў вельмі сур’ёзныя твары ўсіх у маім акружэньні. Наступіла прамова вялікага магістру ордэну, ведамага польскага пісьменніка Анджэя Струга. Гаварыў высакамоўнымі афарызмамі ў стылі сьпірытычных сэансаў. Ня буду

затрымвацца на масонскім рытуале, абрадах, каторыя ў цяперашнім часе вельмі спрошчаны.

Мяне ўвялі ў лёжу “Праўда”, да якой належалі Зябіцкі, Кноль, Дароўскі, Глівіц, Альтберг, М.Клет, М.Арцішэўскі (дыплёмат, не пэпээсавец), Лукасевич, Скомпскі, Касьпяровіч, Гусарскі, Тарноўскі, Гростэрн, Бяніслаўскі.

З сустрэтых мною ў лёжы і заслужаных прозьвішчаў магу назваць такія: Наруговіч, былы прэзыдэнт, Ашкеназі, Сьпічынскі, Лядніцкі, Прыстар, браты Даўнаровічы, Ходзька, былы міністар аховы здароўя Вітальд Геежынскі.

Кабецкі ў канцы размовы, якую перадаю ніжэй, тройчы паціснуўшы руку, даў мне зразумець, што і ён масон. Але ў лёжы я яго не сустракаў.

[Віленская масонская лёжа]

З прычыны таго, што я вельмі рэдка бываў у Варшаве, мяне даручылі віленскай лёжы³, назову якой не памятаю (імені Траўгута). У яе ўваходзілі:

- 1) Вітальд Абрамовіч
- 2) Бран. Кшыжаноўскі⁴
- 3) Ян Пілсудзкі
- 4) Вінцэнты Лучынскі, адвакат
- 5) Вімбар Казімер, стараста гор. Вільні
- 6) Нагодзкі, уладальнік складу сельскагаспадарчых машынаў, тутэйшы дзяяч
- 7) Турскі, дзяяч коопэрацыі
- 8) Ген. Такажэўскі
- 9) Кірткыліс
- 10) Заштаўт
- 11) Багінскі, адвакат
- 12) Акуліч
- 13) Касьцялкоўскі
- 14) Кап. Дунін-Вансовіч
- 15) Мар’ян Сьвяхоўскі
- 16) Станевіч
- 17) Вышыньскі

Існуючае польскае масонства называецца “Вялікаю лёжаю” шкоцкага абраду ў адрозненні ад французскага абраду “Лёжы Вялікага ўсходу”, з каторым знаходзіцца ў антагонізме. Расейскае масонства было звязана з французскім. Між іншым, да французскага абраду належаў і ведамы ў Вільні адвакат Урублеўскі⁵. Выраз “шкоцкі абрад” мне выясьнілі так, што польскае ма-

³ Паводле Людвіка Хаса, гэта была ложа “Тамаш Зан”, якая належала да Вялікай нацыянальнай ложи Польшчы (Hass L. Wolnomularze polscy w kraju i na świecie. 1821-1999. Słownik biograficzny. – Warszawa, 1999. – S. 498, 594).

⁴ У польскай мове прозьвішча запісваецца як Krzyżanowski (заўвага А.С.).

⁵ Б.Тарашкевіч памыляецца, пераказваючы досыць пашыраныя ў Вільні чуткі, якія на самой справе не мелі рэальнай падставы (заўвага А.С.).

сонства паявілася ў канцы імперыялістычнай вайны і атрымала “пасвячэнне” ад італьяскай лёжы-маткі, каторая ў сваю чаргу атрымала ад ангельскай. Польскае масонства, гаварылі мне, ставіць сабе, між іншым, задачу шырання масонства на ўсходзе, сярод украінцаў і беларусаў. Украінская лёжа ўжо існавала. На чале яе стаяў польска-украінскі дзяч Стэмпоўскі. Хто ў яе ўваходзіў, ня ведаю. Пры маёй помачы меркавалася стварыць у будучыні беларускую лёжу. Мелі на думцы прафэсара Іваноўскага і інжынера Дубейкаўскага. Але першаму быў зроблены адвод з прычыны ягонага заблыганага сямейнага жыцця, а Дубейкаўскага ўважалі за чалавека задужа абмежаванага. Увогуле выбіралі людзей з вялікаю асьцярожнасцяй і захоўвалі конспірацыю. Узаемапомач паміж “братамі” існавала ня толькі на словах. Прыкладам гэтага – міністэрская кар’ера Людкевіча. Наагул, пры кожным міністэрскім крызісе ў новы кабінэт пападалі масоны.

У 1921 г. польскае масонства расло вельмі хутка, і ў лёжы “Праўда” выказваліся асьцярогі, што да масонства можа прымазацца дужа шмат непажаданых элементаў, каторыя ў пагоні за кар’ераю шукаюць апякунства ў лёжах. Сколькі лёжаў было ў Варшаве, ня ведаю, але дзесьці больш за дзясць. А віленская лёжа так разраслася, што плянавалі стварыць другую.

<...> Чым займаецца масонства на сваіх паседжаньнях? У статуце я чытаў пра добрыя чыны, а на практыцы бачыў толькі палітыку. У Варшаве існавала гэндэнцыя да некаторай спецыялізацыі лёжаў. Былі лёжы прафэсарскія, адвакацкія. Вось што мне памятаецца, ведама, у самым агульным выглядзе з гутарак у лёжы “Праўда”.

У першай палавіне 1921 г. на сходах лёжы “Праўда” быў ня больш як 3-4 разы, таму што жыў тады ў Вільні (працаваў у дэпартаменце асьветы). Два разы меў даклад Гусарскі, якога лічылі добрым эканомістам. Працаваў ён у Міністэрстве гандлю і прамысловасьці. Даклад быў на тэму адбываных зьменаў у пасьляваеннай эканамічнай структуры, аб рацыяналізацыі вытворчасці, у прыватнасьці, аб мэтадах амэрыканскага капіталізму. Ведама, і дакладчык, і слухачы вельмі оптымiстычна ацэньвалі пэрспэктывы развіцьця капіталістычнай гаспадаркі наагул, а Польшчы ў прыватнасьці. Пра Совецкую Расею Дароўскі выказаўся так: “Каб падняць Расею ў эканамічным пляне на даваенны ўзровень, трэба, прынамсі, 10 гадоў добрага капіталістычнага гаспадарання, а большэвікі ўвогуле няздатны справіцца з разрухай”. Ня ведаю, насколькі ён зьмяніў свой пагляд ў часе свайго перабывання ў Маскве польскі пасланцом. Памятаю, што палажэньне Советаў у 1921 годзе вызначалася як зусім катастрофічнае: кранштадзкае паўстаньне, голад, прамысловая разруха. Чакаўся ў блізкай будучыні контррэвалюцыйны крызіс. Большэвіцкую рэвалюцыю лічылі тыпова расейскім гісторычным зьявішчам, гэткаю “смутнаю парою”, якая выпадае Расеі на пачатку кожнага стагодзьдзя. Амаль агуль-

наю была думка, што дыктатура пролетарыяту будзе зрынена ваеннай дыктатурай, якая распачне сабою доўгі пэрыяд нацыяналістычнай рэакцыі, значна небяспечнейшай для незалежнасці Польшчы, як Совецкая Расея. Пры гэтым паглядзе на рэчы робіцца вывад, што чым даўжэй працягнецца гэтая “анархія”, тым лепш будзе для Польшчы, тым большы будзе прыгатавальны перыяд для яе актыўнага ўмяшання ў развязаньне “расейскага пытання”. Прадбачылася, што Польшча змушана будзе ў “крытычны момант” умяшацца ў расейскія праблемы ўжо хаця б таму, каб не застацца ўбаку або адзаду за іншымі, асабліва за немцамі. У момант расейскага крызісу Польшча павінна вырашыць канчаткова гісторычнае пытаньне аб існаваньні сваім як вялікай дзяржавы. Асабліва распускаў цуглі фантазіі Кноль, ён лічыўся знаўцам расейскага, у прыватнасьці, украінскага пытання: для вялікадзяржаўнасьці Польшчы трэба адарваць Украіну і Беларусь, далучыць Усходнія Прусы, Літву і Латвію ўцягнуць у польскі фэдэратыўны саюз. Правядзеньне гэтага пляну лічыў магчымым да таго часу, пакуль Нямецчына разброена, а на ўсходзе хаос. Разьвіцьця соцыялістычнага будаўніцтва ніхто не прыпушчаў. Тады не было асьцярогаў, што да рэвалюцыйнага ўплыву Саветаў на польскія масы. Дачынна Нямецчыны далёка ня ўсе пагаджаліся з думкамі Кнолевымі: многія ўважалі, што, наадварот, Польшча павінна і можа супольна з Нямецчынай вырашаць праблемы на ўсходзе: пытаньне аб так званым калідоры тады не стаяла так востра, як цяпер.

Лёжа “Праўда” ўвогуле была опозыцыйна настроена да офіцыяльнага франкофільскага курсу польскай палітыкі, лічучы яго эндэкаўскім. Уважалі, што Польшча, маючы перад сабою вырашэньне “вялікіх” усходніх задачаў (знакам-ітую Ягелёнскую місію), павінна перасесці на ангельскага каня.

У “Праўдзе” былі разважаньні па пытаньні дзяржаўнай і соцыяльнай структуры Польшчы. Увогуле панаваў дух пагарды што да парляменцкай дэмакратыі. Затое папулярнымі былі тэорыі “грамадзкай эліты”. Гэтыя настроі паглыбіліся асабліва, калі гэтка “інтэлігенцкі” выбарны сьпісак, на каторым стаяла многа масавых⁶ прозьвішчаў, з трэскам, ганебна праваліўся на выбарах 1922 году. Гэтыя фашыстоўскія тэорыі пазьней знайшлі сваё публічнае выражэньне ў офіцыяльных выступленьнях Пілсудзкага, Славэка і інш.

Віленьская лёжа займалася больш тутэйшымі пытаньнямі, у прыватнасьці, лёсам Сярэдняй Літвы ў сувязі з аўтаномічнымі плянамі Пілсудзкага, якія мелі за абсалютную мэту захоп Літвы пад прыкрыцьцём “краёвай ідэолёгіі”. Аднаго разу я паставіў на абмеркаваньне пытаньне аб беларускіх школах, каторыя пачалі душыць пасля таго, як старшыня часовай урадавай камісіі Сярэдняй Літвы Абрамовіч пад націскам эндэкаў мусіў ісьці ў адстаўку. Пры абмеркаваньні гэтага пытання многія з “братоў” прыадкрылі свае полёніза-

⁶ падобна на памылку друку або апіску. Верагодна павінна стаяць слова “масонавых” (заўвага А.С.).

тарскія твары, што выклікала з майго боку рад вострых дакораў. З гэнага часу я стаў радчэй бываць на паседжаньнях, асабліва пасьле таго, як уплывовыя людзі не захацелі пратэставаць проці высылкі Мяйштовічам па выбарах у віленскі сойм 33 беларусаў і літоўцаў у Коўну. Апрача таго, я заўважыў, што яны мелі нарады па гэтым пытаньні без майго ўдзелу. Віленская лёжа з свайго боку была незадаволена маім удзелам у арганізацыі бойкоту віленскага сойму. Посьле выбару мяне дэпутатам я бываў толькі ў лёжы “Праўда” ў Варшаве.

Віленская лёжа пасьле майскага пераварту павінна граць значную ролю ў мясцовым палітычным жыцьці. Найбольш знакамітым яе дзеячом трэба лічыць былога міністра, цяпер рэктара Віленскага унівэрсітэту Станевіча <...>

*Падрыхтоўка да друку і каментар
Алеся Смаленчука*